

письменником, і в період своєї бурхливої політичної діяльності зробив багато для розвитку суспільно-політичного життя українських емігрантів у Канаді.

Примітки:

- ¹ Крат П. Як я почав знову молитись // Віра та Знання. – Торонто, 1923. – № 1. – С. 11-12.
- ² Селянин. – Чернівці, 1903. – № 1. – С. 3.
- ³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 7.
- ⁴ Правда. – Львів, 1905. – № 1.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Крип'якевич Р. Історик України // Дзвін. – 1990. – № 5. – С. 83.
- ⁷ Червоний прапор. – Вінніпег, 1908. – 11 січ.
- ⁸ Робочий народ. – Вінніпег. – 1911. – 6 груд.
- ⁹ Крат П. Кров за кров. Оповідання з життя на Київщині. – Вінніпег: Накладом редакції “Робочого народу”, 140. – 16 с.; Його ж. Візита “Червоної дружини”. Образ з революційних розрухів на Полтавщині в літі 1906 року. – Вінніпег: Червоний прапор, 1912. – 19 с.; Його ж. Коли легше буде? – Вінніпег: Червоний прапор”, 1912. – 15 с.
- ¹⁰ М. Павликови // Робочий народ. – 1913. – 17 верес.
- ¹¹ Крат П. За землю і волю! – Вінніпег, б.в., 1914. – С. 64.
- ¹² Крат П. Як я почав знову молитися... – С. 12.
- ¹³ Крат П. Віджитки в людській натурі, або наука, як пізнати себе, щоб стати дійсною людиною. – Торонто, 1920. – С. 6.
- ¹⁴ ЦДА України в м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Од. зб. 566. – Арк. 5.

ЯНА ТАРАВСЬКА

Київський національний лінгвістичний університет
Київ

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРІЯ ЖУКА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перш ніж взяти участь у заснуванні та діяльності “Союзу визволення України” (СВУ) – безпартійної організації українців-емігрантів з Наддніпрянщини, що постала у Львові з початком Першої світової війни – Андрій Ількович (Ілліч) Жук пройшов довгий та непростий шлях професійного революціонера¹. Його багатогранне життя та діяльність ще не стали предметом наукових досліджень, хоча в різний час було опубліковано кілька статей науково-довідкового, біографічного, спеціального або публіцистичного змісту². Сьогодні досить активно досліджується його участь у кооперативному русі в Галичині, а також журналістська діяльність³. Згадки про А. Жука містяться й у синтетичних

працях з історії української соціал-демократії⁴. Найповніше деякі аспекти його політичної біографії були проаналізовані у низці статей, розміщених у тематичному випуску альманаху “Молода нація”⁵. Але політичний та науковий доробок А. Жука, його обширна публіцистична спадщина вимагають пильніше придивитися до нащадка давнього козацького роду з Полтавщини, який пройшов довгий та непростий шлях професійного революціонера, був активним діячем українських національно-визвольних змагань, а у міжвоєнний час довгий час продовжував жваву громадсько-політичну роботу в еміграції⁶.

На початку серпня 1914 р. Андрій Жук як член-фундатор СВУ взяв участь у виробленні програми діяльності новоствореної організації, а після відсторонення від керівництва Союзом Д. Донцова⁷ і М. Залізняка⁸, увійшов до складу його керівного органу – президії, отримавши можливість впливати на прийняття всіх рішень, що торкалися діяльності СВУ (до неї також входили В. Дорошенко, О. Скоропис-Йолтуховський та М. Меленевський)⁹. Підпис А. Жука (в числі інших членів проводу СВУ) стояв під більшістю важливих документів СВУ, у т. ч. під відозвою “До громадської думки Європи” від 25 серпня 1914 р., в якій стверджувалося, що єдиним захистом для Європи перед агресією Росії може бути самостійна українська держава, і що її створення необхідно для встановлення політичної рівноваги для подальшого мирного розвитку Європи¹⁰. Жук взяв діяльну участь в обґрунтуванні цієї тези на шпальтах видання Союзу – “Вістника СВУ”, умістивши на його сторінках значну кількість своїх статей.

Особливо плідною була діяльність Жука у середовищі полонених українців зі складу російської армії у таборі Фрайштадт¹¹. Спільно з членами “Політичного гуртка” (був утворений з числа таборян) А. Жук проводив серед полонених національно-освідомлюючу роботу “в українським, патріотичним, протиросійським дусі”. Як зазначалося у підписаному А. Жуком “Звіті з діяльності Союзу визволення України серед полонених російської армії української народности” від 4 листопада 1915 р., основними формами цієї роботи були “доступні популярні читання”, навчання грамоті, випозичання з бібліотеки книжок, плекання народної музики, співу і мистецтва; курси німецької і української мов, літератури та історії, соціальних наук, кооперації, господарства і рільництва; а її метою – “пробудження національної свідомості серед полонених, поглиблення культурного рівня, поширення серед них ідеї політичної самостійности української нації, горожанське (громадянське – *авт.*) виховання на основах політичної активности та самодіяльности”¹².

Післязаснуваннявтаборіу1916р.низкикультурно-просвітницьких товариств – національна та освітня робота серед полонених набула системності та планомірності, чим табірний актив мав завдячувати зокрема і А. Жуку. Особливо активно працювало товариство “Просвіта” та заснований при ньому “Інститут Народнього Віча”, на запрошення

якого Жук неодноразово виступав з рефератами на різні політичні теми та оглядами міжнародних та військових подій, а також брав участь у публічних дискусіях на національно-історичні та соціально-економічні теми¹³. А. Жук приділяв чільну увагу налагодженню контактів і з полоненими офіцерами-українцями, які утримувалися в таборі Терезін. Через прапорщика К. Курила А. Жук почав поширювати серед офіцерів українську літературу та “Вістник СВУ” та опосередковано причинився до заснування в цьому таборі “Кружка членів Малорусской библиотеки”, що став ефективним чинником національного освідомлення таборян¹⁴.

Лютнева революція, за словами А. Жука, перетворила СВУ з “політичної репрезентації” українців з Наддніпрянської України за кордоном у “просвітню організацію для полонених і виселенців та добровільним заступництвом інтересів сих жертв війни й окупованих країв перед центральними державами”¹⁵. Проте це не означало, що його провідні члени мали відмовитися від політичної діяльності самостійницького змісту. Саме під цим кутом зору слід розцінювати входження Жука до складу Бойової (Центральної) управи Українських Січових Стрільців 25 липня 1917 р.¹⁶, в якій він залишався до кінця Першої світової війни.

Після проголошення самостійності УНР та її визнання урядами Німеччини та Австро-Угорщини, А. Жук взяв діяльну участь у залученні патріотично налаштованих таборян до лав майбутніх збройних сил незалежної України. З цією метою він часто відвідував табори полонених українців та вів в їх середовищі активну роз’яснювальну роботу. Так, зокрема, 20-23 лютого 1918 р. він побував в українському таборі Зальцведель (Німеччина), де взяв участь у табірному вічі. На ньому А. Жук в своїй промові відзначив, що “полонені Українці, які увесь час полону працювали над собою, щоб повернутися додому свідомими громадянами й вірними синами України, представляють такий елемент, на який наша національна власть може покластися як на більшеш вихований в громадським організаційнім життю, який може принести з собою спокій і порядок на Україну”¹⁷.

Після повернення до Австрії А. Жук взяв діяльну участь у процесі формування з числа полонених вояків-українців 1-ої Стрілецько-козацької (Сірожупанної) дивізії, ставши членом табірної “Бойової управи”. За його діяльної співучасті на початку березня 1918 р. у Фрайштадті було сформовано Січовий курінь ім. Гетьмана І.Виговського. Андрій Жук був присутній на прощальному загальнотабірному вічі та виступив з промовою перед січовиками¹⁸. У кінці березня 1918 р. Жук виступає з ініціативою самоліквідації СВУ, для чого розробляє розрахований на тримісячний термін “Ліквідаційний плян СВУ”. За його пропозицією провід Союзу вирішив не припиняти до кінця червня 1918 р. видавничої і просвітньої діяльності Союзу, яка повинна була провадитися під особистим контролем ліквідаторів СВУ (А.

Жука, В. Дорошенка, О. Скорописа-Йолтуховського і В. Козловського) спільно з представниками табірних громад полонених¹⁹. 1 липня 1918 р. “Союз визволення України” рішенням його членів було розв’язано у зв’язку зі здійсненням його “програмового домагання – державної самостійності України”²⁰.

Перебуваючи під час Першої світової війни на чужині, А. Жук не припиняв роботи, спрямованої на визволення України з-під царського деспотизму. Для цього він ініціював створення Союзу визволення України – організації, яка причинилася до національного освідомлення десятків тисяч полонених українців у таборах Німеччини та Австро-Угорщини. А. Жук як член президії СВУ, докладав всіх зусиль для активізації культурно-освітньої та національно-патріотичної роботи в середовищі полонених, що уможливило розпочати у таборах формування українських військових з’єднань, вояки яких пізніше взяли діяльну участь у збройному захисті України від більшовицької навали.

Примітки:

¹ Андрій Ількович (Ілліч) Жук (1880 – 1968) – відомий український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист, журналіст, кооператор. У 1900 р. він увійшов до складу Револьюційної української партії, пізніше приєднався до Української соціал-демократичної робітничої партії. У 1902 – 1903 рр. А. Жук активно публікується на шпальтах партійних видань (часописів “Гасло” і “Селянин”), стає одним із засновників у Харкові “Союзу службовців на залізницях півдня Росії”. У 1906 р. його обирають членом ЦК УСДРП. Невдовзі після цього А. Жука було арештовано, і після свого звільнення він виїжджає за кордон (до Львова). Починаючи з 1909 р. Жук редагує журнал “Економіст” і “Самопоміч”, на шпальтах яких публікує низку своїх статей про проблеми розвитку кооперативного руху в Галичині. Водночас він не полишає й політичних справ, зокрема бере участь у виданні партійного органу УСДРП “Праця”. А. Жук доклав багато зусиль для створення всеукраїнської політичної організації самостійницького спрямування та налагодження видання нового друкованого органу – часопису “Вільна Україна”. У 1912 р. він став ініціатором заснування Українського інформаційного комітету.

² Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 699-700; Витанович І. Андрій Жук (Ільченко), кооператор-громадянин. – Львів, 1938; Жук Ю. Спогади про батька // Політика і час. – К., 1994. – № 4. – С. 60-63; Грач Л. Діяльність Андрія Жука у таборах для українських військовополонених періоду Першої світової війни // Матеріали третього міжнародного конгресу українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. – Харків, 1996. – С. 211-213; Палієнко М., Срібняк І. Матеріали колекції Андрія Жука Національного архіву Канади як джерело вивчення історії України // Спеціальні галузі історичної науки: Збірник на пошану Марка Акимовича Варшавчика. – К., 1999. – С. 168-175 та ін.

³ Патер І.Г. Андрій Жук – журналіст // Українська періодика: історія і сучасність / Доп. та повід. другої Всеукр. наук.-теор. конф. 21-22 грудня 1994 р. / Ред. кол.: М.М. Романюк (відп. ред. та ін.). – Львів; Житомир, 1994. – С. 193-197; Його ж. Андрій Жук: політик, кооператор, публіцист // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів, 1998. – Т. 2. – Ч. 2: Проблеми гуманітарних наук. – С. 114-132; Патер І., Пастушенко Р. Андрій Жук // Українські кооператори: історичні нариси. – Львів, 1999. – С. 281-294; Снісарчук Л.В. Сторінки творчого життя Андрія Жука // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / За ред.: М.М. Романюка. – Львів, 1996 – 1997. – Вип. III-IV. – С. 400-410.

⁴ Див. зокрема: Голобуцький О., Кулик В. Українська соціал-демократична спілка // Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX ст. Дослідження. – К., 1996; Головченко В. Від “Самостійної України” до Союзу визволення України: нариси історії діяльності української соціал-демократії початку XX ст. – Харків, 1996. – 190 с.

⁵ Молода нація. – К., 2002. – № 3(24). – 279 с.

⁶ Колесник М. Андрій Жук: з історії життя та діяльності в 1900 – 1918 рр. // *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość.* – Toruń-Kijów, 2003 – 2004. – № 2-3. – С. 227.

⁷ Докл. про це див. зокрема: Роздольський Р. До історії “Союзу визволення України” // Український самостійник. – Мюнхен, 1969. – Ч. 1(137). – С. 37; Див. також: Лавров Ю.П. Початок діяльності Союзу визволення України // Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 25-26; ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11.

⁸ ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 3.

⁹ Німчук І. Українська політична еміграція у Відні в часі світової війни. Придніпрянська еміграція // Визволення. – Відень-Прага, 1923. – Ч. 2. – С. 25; Див. також: ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 31-32.

¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 1-1зв. (Текст відозви опубліковано у першому номері “Вістника Союзу визволення України” від 5 жовтня 1914 р.).

¹¹ Докл. про це див.: Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914 – 1920 рр.). – К., 1999.

¹² National Archives of Canada. (The Andry Zhuk Collection). – MG30. – C167. – Vol. 15. – File 14.

¹³ Дубрівний П. Союз визволення України в 1914 – 1918 рр. // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. – Мюнхен, 1968. – № XV(XVIII). – С. 78.

¹⁴ Прохода В. Вплив “Фрайштадської Республіки” і СВУ на українську чинність у старшинських таборах у Терезіні та Йозефові // Союз визволення України (1914 – 1918) у Відні. – Нью-Йорк, 1979. – С. 54.

¹⁵ National Archives of Canada. (The Andry Zhuk Collection). – MG30. – C167. – Vol. 15. – File 5.

¹⁶ Даниленко В.М., Добржанський О.В. Академік Степан Смаль-Стоцький: життя та діяльність (1859 – 1938 рр.). – Київ; Чернівці, 1996. – С. 132.

¹⁷ Організація і відправка на Україну відділів українського війська з полонених українців німецьких таборів // Вістник політики, літератури і життя. – Відень, 1918. – 17 березня. – Ч. 15(198). – С. 237.

¹⁸ Перша й друга відправка на Україну відділів українського війська з полонених українців німецьких таборів // Вістник політики, літератури і життя. – Відень, 1918. – 14 квітня. – Ч. 16(199). – С. 225-227.

¹⁹ National Archives of Canada. (The Andry Zhuk Collection). – MG30. – С167. – Vol. 15. – File 14.

²⁰ Жук А. Розв'язання Союзу визволення України // Вістник політики... – 30 червня. – Ч. 26(209). – С. 393.

ОЛЕКСАНДР ІЩУК

Державний архів Служби безпеки України

НАТАЛІЯ НІКОЛАЄВА

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Київ

ДМИТРО КУП'ЯК: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ

У повоєнний час, коли “холодна війна” між СРСР та західними країнами набула особливо гострих форм, періодично мали місце спроби СРСР звинуватити різні уряди у приховуванні учасників антирадянських повстань. Значна їх кількість стосувалася обвинувачень проти учасників українського національно-визвольного руху, які опинилися за кордоном.

У 1964 – 1972 рр. в Канаді та світі набула розголосу справа з спробою СРСР витребувати від Канади видачі відомого бізнесмена та українського громадського діяча Дмитра Куп'яка, якого комуністична влада вважала за військового злочинця. Така вимога радянським урядом ставилася тричі: в 1964 р., 1968 р. та 1970 р.

Ще з початку 1960-тих років радянська влада на Львівщині розпочала збирати інформацію про діяльність Д. Куп'яка та його бойвки Служби безпеки (СБ) ОУН в 1944 – 1945 рр. 6 січня 1964 р. органами КДБ при РМ УРСР була порушена кримінальна справа за фактами масового вбивства мирних громадян у 1944 – 1945 рр.

29 липня 1964 р. та 10 грудня 1968 р. було винесено постанови про притягання до кримінальної відповідальності Д. Куп'яка.

20 жовтня 1964 р. Міністерство закордонних справ СРСР надіслало посольству Канади в Москві ноту, в якій вимагало видачі Д. Куп'яка, як військового злочинця¹. На це канадська сторона відповіла, що немає юридичного обґрунтування для здійснення такої вимоги.